

UDK 091:783 (497.12 Ljubljana)

Jurij Snoj
LjubljanaFRAGMENTI SREDNJEVEŠKIH KORALNIH
ROKOPISOV V LJUBLJANSKI SEMENIŠKI
KNJIŽNICI

Kot so pokazale do zdaj objavljene razprave s področja srednjeveške gregorijanike na Slovenskem, je število v celoti ohranjenih srednjeveških koralnih rokopisov na Slovenskem majhno, razmeroma obsežno in bogato pa je nepopolno, fragmentarno gradivo, ohranjeno bolj ali manj slučajno kot pergamentni knjigoveški material.¹ V vezavah posameznih starejših tiskov, rokopisov in uradnih knjig, na njihovih hrbtih ali platnicah so se tako ohranili posamični foliji nekdanj popolnih, kasneje pa uničenih srednjeveških koralnih rokopisov, ki so potem, ko so zaradi liturgičnih reform izgubili praktično vrednost, rabili kot knjigoveški material pri vezavi drugih knjig.² Dosedanji podatki v razpravah s tega področja kažejo, da je tako ohranjeno srednjeveško koralno gradivo razmeroma obsežno in ga je potrebno obravnavati kot fragmentaren ostanek nekdanj razmeroma bogatega koralnega rokopisja in žive koralne prakse na ozemlju današnje Slovenije.

Kot povsod, kjer je večje število vezanih knjig izpred srede 18. stol., so se posamezni foliji srednjeveških koralnih rokopisov ohranili tudi v vezavah nekaterih knjig ljubljanske Semeniške knjižnice.³ Upošteva je tudi nadrobnejše odrezke, šteje srednjeveško rokopisno koralno gradivo v Semeniški knjižnici 39 fragmentov.⁴ Nekateri od teh so fragmenti istih rokopisov. Natančna analiza je pokazala, da pripada 39 fragmentov sedemnajstim različnim, nekdanj popolnim rokopisom.

1 Cvetko, D., *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I*, Ljubljana 1958, str. 331, op. 7, kjer so poleg kompletnih srednjeveških koralnih rokopisov in fragmentarnih nevmatskih zapisov navedeni tudi fragmenti nekdanj popolnih knjig, ki so se ohranili kot knjigoveški material. Prim. Hbfler, J., *Starejša gregorijanika v ljubljanskih knjižnicah in arhivih*, *Kronika XIII*, Ljubljana 1955, str. 164-181. Hbflerjeva razprava, ki se nanaša le na gregorijaniko izpred srede 15. stol., obravnava 24 virov, med katerimi so poleg enega kompletnega in enega delno ohranjenega kodeksa večinoma fragmenti, ohranjeni kot knjigoveški material. Prim. tudi Hbfler, J., *Gorenjski prispevki k najstarejši glasbeni zgodovini na Slovenskem*, *Kronika XIV*, Ljubljana 1966, str. 91-100, kjer je poleg enega kompletnega kodeksa obravnavano gradivo, ki se je ohranilo na enak način.

Ohranjeno srednjeveško koralno gradivo Semeniške knjižnice je razmeroma mlajšega datuma. Kot kaže notacija, pripada času od približno srede 14. stol. do srede 16. stol., času tik pred pojavom tiskanih knjig in času pred liturgičnimi reformami tridentinskega koncila. Razdeliti ga je mogoče v dve neenaki skupini: prvo in številčno močnejšo tvorijo fragmenti v gotski notaciji (nem. Hufnagelschrift), drugo, številčno manjšo pa fragmenti v kvadratni notaciji. Obe, gotska in kvadratna notacija predstavljata končni razvojni stopnji vseh srednjeveških nevmatskih dialektov, pri čemer je bila kvadratna notacija vezana na romanske dežele in Anglijo, gotska notacija pa na Nemško, Nizozemsko in dežele, ki so bile z njima kulturno povezane.⁵

Med sedemnajstimi fragmenti srednjeveških koralnih rokopisov jih je štirinajst pisanih v gotski notaciji. Čeprav gre v vseh primerih za isto notacijo (od te delno odstopata drugi notni rokopis na platnicah knjige T IV 31 in rokopis na platnicah knjige X VI 9, glej ustrezna mesta v nadaljevanju), je iz rokopisnih značilnosti posameznih fragmentov razvidno, da knjige, katerim so nekdanj pripadali, niso nastale v istem času; njihova notacija kaže različne faze poznosrednjeveške gotske notacije. Najstarejši koralni fragment iz Semeniške knjižnice, ki je obenem edini, ki je bil doslej v strokovni literaturi evidentiran in obravnavan, je datiran v "XIV. ali prvo polovico XV. stol."⁶ Najmlajši fragmenti iz Semeniške knjižnice se po izgledu notacije ujemajo s kranjskim antifonalom v ŠAL, ki je nastal leta 1491.⁷ Nastanek najmlajših je glede na to mogoče postaviti v konec 15. ali pa v prvo polovico 16. stol.⁸

- 2 *Na ta način se niso ohranili le posamezni fragmenti glasbenih rokopisov, ampak fragmenti srednjeveških rokopisov sploh.*
- 3 *Semeniška knjižnica, ki se je prvotno imenovala Javna škofijska knjižnica in ki je bila prva javna knjižnica v Ljubljani, je bila ustanovljena l. 1701, njen prvotni knjižni fond pa so sestavljale knjige, ki so jih javni uporabi odstopili nekateri člani znamenite ljubljanske Akademije operozov in ustanovitelji knjižnice, sami tudi člani Akademije. Po drugi svetovni vojni, ko je bila knjižnica razglašena za kulturni spomenik, je bila urejena po katalogu J. Volča iz srede 19. stol., pri urejanju knjižnice pa so se našle knjige, ki od prvega knjižničarja dalje niso bile več katalogizirane. Te knjige so danes urejene. Prim. Smolik, M., Semeniška knjižnica v Ljubljani, Ljubljana 1975, str. 5-6, 13.*
- 4 *Seznam knjig, v vezavah katerih so se ohranili fragmenti srednjeveških koralnih rokopisov, je izdelal dr. M. Smolik.*
- 5 *Lipphardt, W., Die ma. Choralnotation, MGG 9, stolpca 1624, 1625. Lipphardt uporablja tako za kvadratno kot za gotsko notacijo naziv "gotska", le da slednjo označuje kot nemško gotsko. Splošnejša praksa je, da se nemška gotska notacija označuje le kot gotska.*
- 6 *Hbfler, J., Starejša gregorijanika v ljubljanskih knjižnicah in arhivih, str. 174.*
- 7 *O njem prim.: Kos, M., Srednjeveški rokopisi v Sloveniji, Ljubljana 1931, št. 105; Cvetko, D., Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem I, str. 33 in str. 331, op. 7; Hbfler, J., Gorenjski prispevki k najstarejši glasbeni zgodovini na Slovenskem, str. 96-98.*
- 8 *V tako določenem časovnem intervalu je težko točno določiti nastanek posameznih knjig, katerim so fragmenti nekdanj pripadali. V nadaljevanju podana datacija ima le relativen pomen: izpeljana je iz splošnega razvoja poznosrednjeveške koralne notacije, ne upošteva je*

Razlika med starejšimi in mlajšimi fazami poznosrednjeveške koralne notacije ne zadeva njenega bista, ampak le njen zunanji izgled. V starejših fragmentih so posamezna notna znamenja razmeroma drobna, pisava pa kaže individualne rokopišne značilnosti prepisovalca. V kasnejšem razvoju postajajo posamezne poteze vse debelejše in večje, obenem pa dobivajo vse bolj brezosebne in geometrično pravilne oblike. V končni razvojni stopnji se izgled gotske notacije le še malo razlikuje od izgleda gotske notacije v zgodnjih koralnih tiskih.

Najstarejši koralni fragment v Semeniški knjižnici se je ohranil kot zalepek na platnicah rokopisa Rkp 123.⁹ Na njem je zapisan konec sekvence *Dies irae*,¹⁰ kateri sledi daljši spev v zvezi s sv. Jernejem. Tega speva se za zdaj ni posrečilo identificirati, iz njegove melodične zgradbe pa je razvidno, da gre za neko kitično obliko, najbrž tudi sekvenco. Za obliko sekvence govori značilnost, da vsaka melodična kitica nastopi dvakrat. Zapisa obeh spevov sta delo dveh različnih rok: zapis sekvence *Dies irae* je datiran v 14. ali prvo polovico 15. stol., zapis druge sekvence pa kaže "že stopnjo notacije prve polovice XV. stol."¹¹

Iz približno istega ali le nekoliko mlajšega časa kot fragment na platnicah Rkp 123 so še štirje drugi fragmenti, ohranjeni kot zalepki na platnicah mlajših zvezkov. Na platnicah rokopisa Rkp 99¹² se je ohranil en nepopoln folij,¹³ fragment antifonala. Na njem je zapisano sedem antifon s pripadajočimi diferencami. Prve med njimi, antifona *Quam pulchra es et quam decora*, ni bilo mogoče identificirati,¹⁴ ostale pa pripadajo splošno znanemu starejšemu gregorijanskemu repertoarju.¹⁵ Notacija fragmenta kaže še razmeroma drobne poteze, zaradi česar je nastanek knjige, ki ji je fragment nekdanj pripadal, možno postaviti na konec 14. ali v prvo polovico 15. stol.

možnih zakasnitev ali prehitovanj.

- 9 Rkp 123 je iz konca 17. stol. Pisec ni znan. Gl. rokopisni katalog rokopisov Semeniške knjižnice, ki ga je sestavil dr. M. Smolik. Format folija na platnicah Rkp 123 je 37,3 x 23,2 cm. Na njem je 9 vrst. Na desni strani je folij odrezan, tako da zaključki vrstic niso ohranjeni.
- 10 Latinski naslovi posameznih spevov so pravopisno popravljeni, če ni navedeno drugače.
- 11 Gl. op. 6.
- 12 Pisec rokopisa Rkp 99 ni znan. Rokopis je nastal verjetno sredi 17. stol. Gl. Smolikov katalog. Na rokopisu je podpis Janeza Antona Dolničarja. O njem prim. Smolik, M., *Thalnitsher Janez Anton*, SBL IV, str. 72.
- 13 Format folija je 27,5 x 18,6 cm, na njem je 10 vrst. Je nepopoln, na zgornjem delu je odrezan.
- 14 Hesbert, R.-J., *Corpus antiphonalium officii*, vol. III, *Invitatoria et antiphonae*, Roma 1968, v nadaljevanju CAO III, navaja sicer pod številko 4436 antifono s tem naslovom, vendar gre za antifono z drugačnim tekstom. Tudi *An Index of Gregorian Chant, Volume I, Alphabetical Index, Compiled by John R. Bryden and David G. Hughes*, Cambridge, Massachusetts 1969, ki navaja splošneje poznani gregorijanski repertoar, navaja antifono s temi začetnimi besedami. Navaja jo za kodeks Worcester F. 160, *Paléographie musicale XII*, str. 361, vendar gre tudi v tem primeru za antifono z drugačnim tekstom in melodijo.
- 15 Te antifone so: *Vidi speciosam, Veni electa mea, Ista est speciosa*,

Približno enako stopnjo razvoja koralne pisave kot fragment na platnicah Rkp 99 kaže tudi prvi od treh različnih rokopisov, s katerimi je popisan folij, ki se je ohranil kot platnice knjige s signaturo T IV 31.¹⁶ Folij je oštevilčen z rimsko številko 44, na njem pa je s tremi različnimi notnimi rokopisi in dvema različnima tekstovnima rokopisoma zapisano pet mašnih spevov.¹⁷ Za prvo roko so značilne drobne in lepo izdelane poteze, ki kažejo precej individualnih rokopisnih lastnosti njihovega pisca, zaradi česar je nastanek tega rokopisa možno postaviti na konec 14. ali v prvo polovico 15. stol. Drugače je z ostalima dvema notnima rokopisoma. Drugi kaže grobe, debele in nevesče poteze, zaradi česar je njegov nastanek možno postaviti v drugo pol. 15. stol. ali pa celo v 16. stol. Značilnost tega rokopisa je v tem, da se izogiblje uporabi virge kot znamenja za en sam ton. Namesto nje uporablja vedno punctum. Tudi v ligaturah je uporaba virge precej redka. Znano je, da rokopisi v gotski notaciji glede uporabe virge in punctuma kot znamenj za en sam ton nad enim samim zlogom ali znamenj za en sam ton v ligaturi niso enotni. Nekateri uporabljajo češče punctum, drugi pa uporabljajo kot znamenje za en sam ton nad enim samim zlogom češče virgo, v ligaturah pa obe znamenji. češča uporaba rombičnega punctuma kot znamenja za en sam ton nad enim samim zlogom in kot znamenja za en ton v ligaturah je karakteristična za vzhodne dežele, zlasti za češko.¹⁸ Tretji notni rokopis, s katerim je zapisano le nekaj notnih znamenj nad *communijem* *Quicumque fecerit*, kaže drobne poteze, vendar je iz tekstovnega rokopisa *communija*, ki nima več ostrih potez gotske minuskule, možno sklepati, da je še mlajši in da izvira iz 16. ali celo 17. stol.

Na foliju zapisani spevi niso niti deli mašnega proprija niti jih ni mogoče razložiti kot sosledje enakovrstnih spevov v skupnem delu (*commune*). Poleg tega so bili zapisani v različnih časovnih obdobjih, zapis zadnjega pa je nepopoln, kar vse vodi k domnevi, da folij na platnicah knjige T IV 31 tak, kakor se je ohranil do danes, ni bil del nekega popolnega gradualnega rokopisa.¹⁹

Ornatam in monilibus, Tota pulchra es in Quam pulchra es. Gl. CAO III, št. 5407, 5323, 3416, 4197, 5161, 4434.

- 16 *Knjiga s signaturo T IV 31 je bila izdana l. 1537 v Baslu. Iz ekslibrisa je razvidno, da je bil njen lastnik zdravnik M. Grbec. O njem prim. SBL I, str. 245. Format kot platnice ohranjenega folija je 26,8 x 20,3 cm. Na njem je 11 vrstic.*
- 17 *S prvo, najstarejšo roko je zapisan nek spev, ki se v prvi vrsti konča in ki ga zato ni bilo mogoče določiti. Sledi mu z isto roko pisani *communio* *Signa eos qui in me credunt*. Za tem je nad istim tekstovnim rokopisom nevesče zapisan z drugo, mlajšo roko *communio* *Beati mundo corde*. Temu sledi s prvo roko zapisana aleluja *Gaudete justi in Domino*. Za alelujo je z drugo tekstovno roko zapisan tekst *communija* *Quicumque fecerit*, nad katerim je zapisanih le nekaj notnih znamenj s tretjo notno roko. Spodnja, 11. notna vrsta je prazna.*
- 18 *Prim. Wolf, J., Handbuch der Notationskunde, I. Teil, Wiesbaden 1963, str. 162, 166, 167. To zvrst gotske notacije izpeljuje Lipphardt iz metenskih nevm, ki uporabljajo kot znamenje za en sam ton vedno le punctum. Prim. Lipphardt, W., ib., stolpec 1617 in tam navedene primere. Tudi K. Szigeti izpeljuje to zvrst gotske notacije iz metenskih nevm. Imenuje jo rombska notacija. Prim. Szigeti, K.,*

Med starejše fragmente v Semeniški knjižnici spada tudi nepopolno ohranjen folij na platnicah knjige s signaturo Y VI 10.²⁰ Glede na krhke in drobne poteze je nastanek knjige, ki ji je nekdanj pripadal, mogoče postaviti na začetek 15. stol. Na ohranjenem fragmentu je zapisana antifona s pripadajočo diferenco,²¹ ki ji sledi nek drug spev, verjetno tudi antifona, ki ga pa zaradi poškodovanosti zapisa ni bilo mogoče določiti.²² Ohranjeni fragment je tako glede na vsebino del nekega uničenega antifonala manjšega formata.

Šest fragmentov srednjeveških koralnih rokopisov Semeniške knjižnice pripada glede na rokopisne značilnosti sredini ali drugi polovici 15. stol. Notacija teh fragmentov kaže še precej izrazit individualni značaj, vendar so punci in virge zapisani s precej debelimi in grobimi potezami, ki so v nekaterih primerih geometrično pravilnih oblik. Formati teh fragmentov so v splošnem večji, obenem s tem je širše tudi notno črtovje.

Na platnicah rokopisov Rkp 113, Rkp 114, Rkp 121 in na platnicah knjige s signaturo E VII 20²³ se je ohranilo sedem folijev nekega samostojnega sekvenciarja.²⁴ Vsi foliji niso v celoti ohranjeni. Kot zalepki na platnicah so čitljivi le na eni strani, poleg tega pa verjetno niso sosednji foliji knjige, iz katere so bili izrezani. Na njih zapisane sekvence zato niso v celoti čitljive, mnogim manjkajo začetki ali pa zaključki. Kljub temu jih je bilo mogoče v celoti identificirati.²⁵ Nobena od njih ne odstopa od že poznane in obravnavane repertoarja sekvenc na Slovenskem.²⁶ V skupini rokopisov iz srede ali druge polovice 15. stol. je obravnavani fragment sekvenciarja verjetno najstarejši. Na to kažejo precej izrazite rokopisne poteze njegovega prepisovalca oziroma prireditelja.

Denkmäler des gregorianischen Chorals aus dem ungarischen Mittelalter, Studia musicologica IV, fasciculi 1-2, str. 142.

- 19 *Tej domnevi nasprotuje foliacija, ki priča, da je folij izrezan iz neke knjige, graduala. Verjetno je bil iz neznanega razloga izrezan iz graduala, še preden je bil popisán z drugo in tretjo roko.*
- 20 *Knjiga s signaturo Y VI 10 je bila izdana v Hannoveru l. 1619, njen lastnik je bil Janez Anton Dolničar. Folij na njenih platnicah ima velikost 16,1 x 18,5 cm. Na njem je 7 vrst. Na spodnjem delu je odrezan. Prvotno je bil višji in je imel več vrst.*
- 21 *Antifona O crux splendidior, CAO III, št. 4019.*
- 22 *Iz čitljivega nadaljevanja speva je razvidno, da ne gre za spev, ki v kodeksu Hartker (Paléographie musicale, Deuxieme série I, str. 259), v kodeksu Worcester F. 160 (Paléographie musicale XII, str. 309) in v kodeksu Lucca 601 (Paléographie musicale IX, str. 399) neposredno sledi antifoni O crux splendidior.*
- 23 *Pisec rokopisov Rkp 113 in Rkp 114 je J. Barth. Gladič. Nastala sta v letih 1644 in 1645 na Dunaju. Pisec rokopisa Rkp 121 je Jurij Andrej Gladič. Rokopis je nastal l. 1680 na Dunaju. Gl. Smolnikov katalog. O Juriju Andreju Gladiču prim. SBL I, str. 214. Članek v SBL J. Barth. Gladiča ne omenja. Ravno tako ne omenja bivanja in študija Jurija Andreja na Dunaju. Knjiga E VII 20 je izšla v KBlnu l. 1672. Iz ekslibrisa je razvidno, da je bil njen lastnik Janez Krstnik Prešeren, eden od ustanoviteljev Akademije operozov. O njem prim. SBL II, str. 564.*
- 24 *Iz velikosti posameznih folijev je mogoče rekonstruirati njihov prvotni format, 37,5 x 25 cm. Na vsaki strani je 9 vrstic.*
- 25 *Gre za naslednje sekvence: Hanc concordi famulatu, Joannes Jesu*

Najobsežnejši srednjeveški koralni fragment v Semeniški knjižnici se je ohranil na platnicah rokopisov Rkp 115 - Rkp 120, Rkp 122, Rkp 124 - Rkp 130.²⁷ Na njih se je ohranilo 14 celih folijev in nekaj odrezkov antifonala.²⁸ Notacija antifonala ima debele in geometrično pravilne poteze, ki pa še vedno kažejo nekaj individualnih potez prepisovalca. Glede na to in glede na manjši format listov je antifonale, katerega fragmenti so se ohranili na platnicah Gladičevih zvezkov, nastal verjetno v sredini 15. stol. Na platnicah Rkp 120 se je ohranil del oficija sv. Erazma, na platnicah Rkp 119 je konec oficija sv. Hipolita²⁹ in začetek oficija In assumptione.³⁰ Slednji se nadaljuje na platnicah Rkp 116,³¹ Rkp 130³² in verjetno tudi na platnicah Rkp 127, kjer so zapisane štiri antifone. Prve od teh ni bilo mogoče identificirati, ker je na foliju zapisan le njen konec. Druga pripada poznanemu starejšemu gregorijanskemu repertoarju,³³ tretje in četrte antifone, Speciosa facta es in Ego flos campi, pa v objavljenih virih ni bilo mogoče najti.³⁴ Na foliju na platnicah Rkp 124 je konec oficija sv. Katarine in začetek oficija sv. Andreja,³⁵ h kateremu spada verjetno tudi odrezek, ki se je ohranil kot zalepek poleg celega folija na platnicah Rkp 126.³⁶ Na platnicah Rkp 122, Rkp 126 in Rkp 129 je del oficija sv. Barbare, na platnicah Rkp 117, Rkp 118 in Rkp 115 pa del oficija In conceptione. K slednjemu spadata tudi rezponzorija, ki sta se delno ohranila na drobnih odrezkih, ki so poleg celega folija prilepljeni na platnicah Rkp 117, Rkp 125 in Rkp 115. Na platnicah Rkp 128 je del oficija neznanega svetnika mučenca, na platnicah Rkp 125 pa je del skupnega oficija apostolov.³⁷

- Christo, Laus tibi Christe, Sancti spiritus assit nobis gratia, Veni sancte spiritus, Dixit dominus: ex bassan, Concertu parili, Celi enarrant gloriam dei, Plausu chorus letabundo, O beata beatorum martirum sollempnia. Sekvence so bile identificirane na podlagi Missale Aquileiense iz leta 1494, NUK 13 349. Na tem mestu so pravopisno navedene kot v Hßflerjevem seznamu, gl. op. 26.*
- 26 Hßfler, J., Rekonstrukcija srednjeveškega sekvenciarija v osrednji Sloveniji, Muzikološki zbornik III, Ljubljana 1967, str. 12-15.
- 27 Pisec navedenih rokopisov je Jurij Andrej Gladič. Rokopisi so nastali koncem 17. stol. na Dunaju. Gl. Smolikov katalog.
- 28 Format folijev je približno 35,5 x 24,9 cm. Na vsakem je 10 vrst.
- 29 Na začetku folija je konec antifone Exemplum merear in antifona Orante sanctus Hippolytus, gl. CAO III, št. 2782 in 4186.
- 30 Pod napisom In assumptione so antifone Ecce tu pulchra es, Descendi in hortum nucum in Anima mea liquefacta est, gl. CAO III, št. 2547, 2155, 1418.
- 31 Na foliju s platnic Rkp 116 je konec rezponzorija Sicut cedrus in rezponzorij Quae est ista. Rezponzorija sta zadnja dva v prvem nokturnu, gl. Hesbert, R.-J., Corpus antiphonarium officii, fol. IV, Responsoria, versus, hymni et varia, Roma 1970, v nadaljevanju CAO IV, št. 7657, 7455. Rubriki za drugi nokturno sledijo tri antifone: Specie tua, Adjuvabit eam, Sicut laetantium, gl. CAO III, št. 4987, 1282, 4936. Tem sledi začetek rezponzorija Beata es virgo, gl. CAO IV, št. 6165.
- 32 Na platnicah Rkp 130 je konec rezponzorija Ornatam in monilibus, gl. CAO IV, št. 7340. Rubriki za tretji nokturno sledijo antifone: Gaude Maria virgo, Dignare me, laudare te in Post partum virgo, gl. CAO III, št. 2924, 2217, 4332. Sledi jim začetek rezponzorija Ista est speciosa, gl. CAO IV, št. 6994.
- 33 Antifona Vidi speciosam, gl. CAO III, št. 5407.

Oficije na platnicah Gladičevih zvezkov je mogoče razdeliti v dve skupini. Oficiji sv. Hipolita, In assumptione, sv. Andreja in skupni oficij apostolov spadajo v starejši gregorijanski repertoar, kot se je izoblikoval v prvem tisočletju. Kot je razvidno iz publikacije *Corpus antiphonalium officii*, vsebujejo najstarejši antifonali z redkimi izjemami vse njihove speve. Drugače je z ostalimi, na ohranjenih folijih platnic Gladičevih zvezkov ohranjenimi oficiji: so delo kasnejših stoletij in pripadajo zvrsti tako imenovanih rimanih oficijev, zvrsti, ki je cvetela v poznem srednjem veku z vrhuncem v 13. stol. v Franciji. Rimani oficiji so sestavljeni kot oficiji nasploh iz antifon in rezponsorijev, le da imajo ti tekst v verzni obliki. Tako kot sekvence so tudi rimani oficiji del srednjeveškega latinskega religioznega pesništva, vendar je razlika med obema zvrstema v tem, da imajo sekvence silabično melodiko in glasbeno obliko usklajeno s kitično obliko teksta, rimani oficiji pa so kljub rimam in metriki v glasbenem pogledu obdržali stil antifon in rezponsorijev. Število rimanih oficijev je zelo veliko, njihov repertoar pa je krajeveno pogojen kot v primeru sekvenc, saj so nastajali ravno v zvezi z novimi svetniki. Tako kot sekvence in trope je tridentinski koncil odpravil tudi rimane oficije.³⁸

Na platnicah knjig s signaturami C IV 8, V III 17 in R I 2539 so se ohranili štirje foliji kiriala.⁴⁰ Notacija kaže neosebne in geometrično pravilne poteze, zaradi česar lahko nastanek kiriala postavimo v sredino ali drugo polovico 15. stol. Na ohranjenih folijih je vsega skupaj pet spevov Kyrie eleison in šest spevov Gloria. Med temi je nekatere mogoče določiti s pomočjo *Liber usualis*.⁴¹

- 34 *CAO III sicer vsebuje pod št. 4988 antifono z naslovom Speciosa facta es, vendar ima precej krajši tekst kot antifona s tem naslovom na obravnavanem foliju. Istoimenska antifona v Liber usualis, str. 1259, se ujema s tisto, ki jo navaja CAO III. An Index of Gregorian Chant navaja to antifono še za več drugih virov. Morda je na platnicah Rkp 127 zapisana antifona, ki jo An Index of Gregorian Chant navaja za Processionale monasticum, Solesmes 1893, gl. An Index of Gregorian Chant, Volume I, str. 398. Antifone Ego flos campi ne navaja niti CAO III niti An Index of Gregorian Chant.*
- 35 *Na platnicah Rkp 124 so naslednji spevi oficija sv. Andreja: antifoni Ambulans Jesus in Mox ut vocem ter invitatorij Adoremus victoriosissimum regem, gl. CAO III, št. 1366, 3813, 1019.*
- 36 *Na odrezku je viden začetek rezponsorija Salve crux, gl. CAO IV, št. 7563.*
- 37 *Na foliju so naslednji spevi: konec rezponsorija Tollite jugum in rezponsorij Dum steteritis ante reges, gl. CAO IV, št. 7770, 6564. Rezponsorija sta zadnja dva v prvem nokturnu. Sledijo tri antifone drugega nokturna: Principes populorum, Dedisti haereditatem in Annuntiaverunt opera, gl. CAO III, št. 4379, 2133, 1429. Trem antifonam sledi rezponsorij Vidi conjunctos viros, gl. CAO IV, št. 7837.*
- 38 *Wagner, P., Einführung in die gregorianischen Melodien I, Hildesheim, Wiesbaden 1970, str. 300-318.*
- 39 *Knjiga s signaturo C IV 8 je izšla l. 1681 na Dunaju. Njen lastnik je bil J. K. Prešeren. Knjiga s signaturo R I 25 je izšla l. 1692 na Dunaju. Njen lastnik ni znan. Knjiga s signaturo V III 17 je bila izdana na Dunaju l. 1689. Njen lastnik je bil Janez Anton Dolničar.*
- 40 *Vsi foliji niso v celoti ohranjeni. Njegov prvotni format je bil 36,1 x 27 cm. Na veakem je bilo po osem vrstic.*

Štirje drobni odrezki koralnega rokopisa so se ohranili kot zalepki na hrbtnih dveh medicinskih knjig s signaturama T VI 10 in T VII 1.⁴² Obe knjigi sta bili verjetno istočasno vezani, pri čemer je knjigovez uporabil kosce istega antifonala večjega formata, katerega nastanek je glede na precej debele in pravilne poteze mogoče postaviti v drugo polovico 15. stol. Na odrezkih sta bolj ali manj popolno ohranjeni dve antifoni in en rezponzorij, ki pripadajo verjetno istemu oficiju.⁴³

Dva folija gradualnega rokopisa sta se ohranila na platnicah Rkp 5, to je na platnicah znamenitega rokopisa J. Gr. Dolničarja Cathedralis Basilicae Labacensis Historia.⁴⁴ Graduale, kateremu sta folija nekdam pripadala, izvira glede na precej debele in brezosebne oblike posameznih potez notacije iz srede ali druge polovice 15. stol. Na obeh ohranjenih folijih je več mašnih spevov.⁴⁵

Na platnicah Rkp 7, ki je ravno tako delo J. Gr. Dolničarja,⁴⁶ so se ohranili trije odrezki nekega drugega koralnega rokopisa.⁴⁷ Glede na rokopisne značilnosti notacije je koralni rokopis, katerega odrezki so se ohranili na platnicah Rkp 7, približno iz istega časa kot fragment na platnicah Rkp 5. Na odrezkih s platnic Rkp 7 je vidno vsega skupaj le nekaj besed z notnimi znamenji, ki jih za zdaj ni bilo mogoče določiti, tako kot tudi ne tipa knjige, kateri so odrezki nekdam pripadali.

V 15. stol. je mogoče postaviti tudi nastanek koralne knjige, katere drobni fragmenti so se ohranili kot zalepki na robovih knjig s signaturama Z III 3 in Z III 4.⁴⁸ Ohranjeni odrezki so predrobni, da bi bilo o njih mogoče ugotoviti kaj več; razmeroma drobna notna znamenja vodijo k domnevi, da so ohranjeni fragmenti bolj verjetno iz prve kot pa iz druge polovice 15. stol.

41 Na folijih so poleg drugih zapisani *Kyrie eleison* iz maš IX in XI, *Kyrie VIII ad libitum*, *Gloria* iz maš IX, XII in XV ter *Gloria I ad libitum*.

42 Knjiga s signaturo T IV 10 je izšla l. 1680 na Dunaju. Iz ekslibrisa je razvidno, da je bila last zdravnika M. Grbca. Knjiga s signaturo T VII 1 je bila izdana l. 1600. Ekslibrisa nima, verjetno pa je bila ravno tako last zdravnika Grbca (iz pogovora z dr. M. Smolikom). Velikost največjega odrezka je 13,8 x 32,8 cm. Na njem sta ohranjeni dve vrsti v celoti, od ene pa je viden le tekstovni del. Po dolžini so vrste v celoti ohranjene.

43 Zapisani antifoni sta *Qui habitat in Templum Domini*, gl. CAO III, št. 4474 in 5128. Od druge antifone je viden le začetek. Responzorij, od katerega je viden le verz, je responzorij *Visita quaesumus*, gl. CAO IV, št. 7908.

44 Rokopis je bil začel l. 1701. Prim. Smolik, M., Thalnitscher Janez Gregor, SBL IV, str. 75. Format folijev na platnicah je 34,6 x 26,1 cm. Na vsakem je 8 vrst.

45 Na enem foliju sta graduala *Propter veritatem in Audi filia*, na drugem pa začetek proprija *In commemoratione beate Mariae z introitusom Salve sancta parens in gradualom Benedicta et venerabilis es*. Pred introitusom je konec nekega speva, ki se ga za zdaj ni posrečilo identificirati.

46 Gre za rokopis *Antiquitates urbis Labacensis* iz leta 1693. Prim. Smolik, M., Thalnitscher Janez Gregor, SBL IV, str. 75.

47 Velikost odrezka na enem od robov je 7,4 x 28,6. Natančne velikosti ni mogoče podati, ker je na več mestih preplepljen. Na njem sta nepopolno ohranjeni dve vrsti. Vrsti sta po dolžini verjetno v celoti ohranjeni, vendar sta preplepljeni, tako da nista v celoti čitljivi.

Trije koralni fragmenti, ohranjeni v Semeniški knjižnici, so glede na velikost formatov in pisave iz konca 15. stol. ali iz prve polovice 16. stol. Na platnicah knjige s signaturo Z VI 2149 je ohranjen del folija antifonala večjega formata.⁵⁰ Na njem zapisanega speva zaradi fragmentarnosti sicer ni mogoče določiti, da pa je fragment del antifonala, je razvidno iz melodičnega zapisa, ki vsebuje standardno psalmodično formulo responzorijev sedmega modusa. Notacija kaže debele in geometrično pravilne poteze, katerih izgled je blizu izgledu zgodnjih koralnih tiskov.

Kot tisk izgleda tudi zapis na nepopolnem foliju, ki se je ohranil na platnicah knjige s signaturo X VI 9.⁵¹ Strogo rombična oblika punctumov in pa značilna oblika podatusa kažeta, da je notacija obravnavanega primera blizu notaciji, ki jo predstavlja tudi drugi notni rokopis na foliju s platnic knjige T IV 31 in ki je značilna za vzhodne dežele, zlasti za češko.⁵² Na fragmentu zapisanega speva, ki mu manjkata tako začetek kot konec, ni bilo mogoče določiti, skoraj gotovo pa je sekvenca. Na to kažeta kitična oblika speva in pa dejstvo, da sta prvi dve ohranjeni kitični melodično enaki, kar ustreza pogosti obliki sekvence, pri kateri se vsaka melodična kitica z izjemo prve in zadnje ponovi.

Kot je bilo že omenjeno, so se na robovih knjig s signaturama Z III 3 in Z III 4 ohranili drobni fragmenti nekega koralnega rokopisa. Na hrbtih istih dveh Thallmainerjevih knjig z opernimi libreti, ki sta bili verjetno istočasno vezani, sta se poleg tega ohranila dva odrezka nekega drugega koralnega rokopisa. Semeniška knjižnica hrani poleg teh dveh odrezkov še dva cela folija istega rokopisa.⁵³ Na odrezkih s hrbtov knjig Z III 3 in Z III 4 sta nepopolno zapisana dva responzorija,⁵⁴ na obeh folijih pa je del oficija sv. Krištofa.⁵⁵ Notacija kaže velike, debele in rahlo poševne poteze. Antifonale, kateremu so fragmenti nekdanj pripadali, je glede na to nastal koncem 15. stol. ali v prvi polovici 16. stol.

V Semeniški knjižnici so se poleg obravnavanih fragmentov v gotski notaciji ohranili tudi trije fragmenti v kvadratni notaciji. Tako kot gotška notacija je tudi kvadratna notacija proti koncu srednjega veka dobivala vse debelejšo, večje in geometrično bolj pravilne poteze. Take poteze kažejo fragmenti Semeniške knjižnice, zaradi česar je nastanek knjig, ki so jim nekdanj pripadali, mogoče postaviti približno v isti čas kot nastanek knjig, ki so jim nekdanj pripadali ohranjeni fragmenti v gotski notaciji.

- 48 *Knjigi s signaturama Z III 3 in Z III 4 sta zbirki opernih libretov in dramskih tekstov s konca 17. stol., ki jih je verjetno dal vezati prvi znani knjižničar takratne Javne škofijske knjižnice, Frančišek Jožef Thallmainer (iz pogovora z dr. M. Smolikom). O Thallmainerju prim. Smolík, M., Thallmainer Frančišek Jožef, SBL IV, str. 70. Velikost nepopolnih odrezkov je približno 3,5 x 7,2 cm.*
- 49 *Knjiga je bila izdana l. 1639 v Rimu. Njen lastnik je bil Janez Andrej Gladiš. SBL ga ne omenja. Poleg njegovega ekslibrisa je letnica 1661.*
- 50 *Velikost ohranjenega dela folija je 21,6 x 16,1 cm. Folij ni popoln niti po višini niti po širini. Na njem je 5 nepopolno ohranjenih vrst.*
- 51 *Knjiga s signaturo X VI 9 je bila izdana l. 1664. Bila je last C. J. Apfaltrerja, ki ga SBL ne omenja. Velikost nepopolno ohranjenega, na zgornjem koncu odrezanega folija na njenih platnicah je 13 x 28 cm. Na njem so ohranjene štiri vrste.*
- 52 *Gl. op. 18.*

Med fragmenti s kvadratno notacijo v Semeniški knjižnici je najstarejši folij, ohranjen kot zalepek na lesenih platnicah inkunabule s signaturo G VIII 13.⁵⁶ Na njegovo starost kažejo opazne rokopisne značilnosti notacije kot tudi dejstvo, da je bila knjiga G VIII 13 vezana v času natisa,⁵⁷ kar pomeni, da je bil rokopis, ki mu je na njenih platnicah ohranjeni folij nekdanj pripadal, uničen že koncem 15. stol. Nastati je moral vsaj petdeset let prej, kar pomeni v prvi polovici 15. stol. Ohranjeni folij je del graduala⁵⁸ in je foliiran s številom 134.

Del antifonala se je ohranil na platnicah knjige O III 2,⁵⁹ droben odrezek graduala pa na hrbtu knjige X II 12.⁶⁰ Graduale, ki mu je nekdanj pripadal, je imel zelo velik format, na kar kaže precej obsežna širina štirih notnih črt. Knjigi, katerih fragmenta sta se ohranila na obeh navedenih knjigah, sta sodeč po notaciji nastala koncem 15. ali v prvi polovici 16. stol.

Ob razmeroma bogatem srednjeveškem koralnem gradivu v Semeniški knjižnici se poraja vprašanje, kateri od ohranjenih fragmentov so del doma uporabljanih koralnih knjig in kateri so obenem s knjigami, na katerih so se ohranili kot knjigoveški material, prišli od drugod. Domnevati je možno, da so tisti fragmenti, ki so se ohranili v zvezi z doma, v Ljubljani vezanimi knjigami, nepopoln preostanek domačih koralnih rokopisov. Ob tem pa je domačo vezavo možno predpostaviti za tiste rokopise ali tiske, ki so nastali oziroma bili izdani v različnih mestih v različnem času in so enako vezani in za tiste rokopisne zvezke, ki so nastali v Ljubljani. Oba Dolničarjeva rokopisa sta nastala v Ljubljani⁶¹ in bila v Ljubljani tudi vezana. Pergamentna fragmenta, ki sta bila pri tem uporabljena, sta zelo verjetno del dveh uničenih domačih, ljubljanskih koralnih rokopisov. Isto je mogoče domnevati za fragmente obeh rokopisov, ki sta se ohranila na obeh zvezkih Thallmainerjeve zbirke libretov in dramskih besedil. Dva folija tistega rokopisa, ki se je ohranil na hrbtih obeh navedenih zvezkov, sta se poleg tega ohranila tudi v zvezi z dvema drugima vezavama v Semeniški knjižnici.⁶² Glede na to je bil ta rokopis gotovo uporabljan v Ljubljani. Malo verjetno je, da bi

- 53 *Tudi ta dva folija sta se ohranila kot knjigoveški material, vendar sta bila odlepljena s platnic, na katerih sta se ohranila. Hranita se posebej in nista signirana. Format večjega je 44,1 x 33,2 cm. Na njiju je po 8 vrst.*
- 54 *Responsorija sta De ore prudentis in Isti sunt agni novelli, CAO IV, št. 6396, 7012.*
- 55 *Posameznih spevov oficija na podlagi CAO in An Index of Gregorian Chant ni bilo mogoče identificirati. Iz tega je možno sklepati, da gre za mlajši, visokosrednjeveški ali poznosrednjeveški oficij.*
- 56 *Knjiga je bila izdana leta 1483/4 v Benetkah. Njen lastnik je bil leta 1595 Michael Barthall. Gl. Gspan, A., Badalič, J., Inkunabule v Sloveniji, Ljubljana 1957, št. 345.*
- 57 *Gl. ib., opis primerka št. 345, str. 346.*
- 58 *Format folija je 48,8 x 31,3 in ima 9 vrst. Na njem so zapisani naslednji spevi: konec introitusu Benedicite Dominum omnes angeli... ad audiendam in graduale Benedicite Dominum.*
- 59 *Knjiga s signaturo O III 2 vsebuje tri tiske, izdane v začetku 17. stol. v Antwerpnu. Kot kaže ekslibris (S. C. E. L.) je bil lastnik knjige ljubljanski škof Sigismund Krištof Herberstein. Velikost nepopolno ohranjenega folija je 37,5 x 20,8 cm. Folij je spodaj odrezan, na njem so ohranjene 4 vrste. Na njem je del versa O custos hominum, ki pripada respensoriju Nocte os meum perforatur doloribus,*

enake vezave dveh dunajskih rokopisov J. Barth. Gladiča iz srede 17. stol., enega dunajskega rokopisa Jurija Andreja Gladiča iz konca 17. stol. in knjige, ki je izšla koncem 17. stol. v Kölnu,⁶³ nastale kje drugje kot v Ljubljani, kjer so se vsa ta dela ohranila. Ob tem pa je zelo verjetno, da je fragment sekvenciarja, ki se je ohranil kot knjigoveški material na platnicah vseh naštetih del, nepopoln ostanek domačega koralnega rokopisa. Podobno je mogoče sklepati tudi za fragment rokopisa, ki se je ohranil na obeh Grbčevih knjigah, ki izvirata iz različnega časa in kraja.⁶⁴ Seveda je tudi možno, da ju je dal Grbec vezati kje drugje ali pa da je vezane že dobil od koga drugega. Bolj nejasen je izvor kiriala, ki se je fragmentarno ohranil na platnicah treh dunajskih tiskov s konca 17. stol.⁶⁵ Nejasen je tudi izvor antifonala s platnic Gladičevih dunajskih študijskih zvezkov s konca 17. stol.⁶⁶ V obeh primerih je možno, da gre za uničena dunajska ali ljubljanska rokopisa. Bolj gotova sodba o izvoru teh dveh kot tudi ostalih srednjeveških koralnih fragmentov bo možna, ko bo evidentirano in študijsko primerjano celotno srednjeveško rokopisno koralno gradivo v Ljubljani in Sloveniji. Če zanemarimo fragment nekoliko negotovega izvora na platnicah dveh Grbčevih knjig, je za zdaj možna domneva, da je med sedemnajstimi fragmenti srednjeveških koralnih rokopisov v Semeniški knjižnici pet fragmentov doma uporabljanih in kasneje uničenih knjig.

Kljub temu, da o izvoru ostalih fragmentov ni možno reči nič gotovega, je v zvezi z njimi vendarle mogoča ugotovitev, da so notacijsko v skladu z notacijsko podobo poznosrednjeveške gregorijanike na Slovenskem, kakršno posredujejo doslej objavljene študije s tega področja.

SUMMARY

The Seminary Library in Ljubljana, founded in 1701, keeps 17 fragments from destroyed choral books. These are fragments accidentally preserved as paper-material used on the backs and on the inside of book-covers of younger, bound manuscripts and prints. 14 fragments are written in the Gothic notation (Hufnagelschrift), 3 in the square one. The choral books from which they come are by type graduals, sequenciaries and antiphonals, from the time extending from the 2nd half of the 14th until the end of the first half of the 15th century. For

gl. CAO IV, št. 7212.

60 *Knjiga je izšla l. 1703. Velikost fragmenta, ki je zalepljen na hrbet knjige in ki je nepopoln tako po višini kot po širini, je 10 x 17,5 cm. Na njem sta dve nepopolni vrsti. Iz nekaj zlogov in notnih znamenj je bilo mogoče ugotoviti, da je na njem zapisan psalmov verz Bonum est confiteri nekega introitusa v šestem modusu.*

61 *Gl. op. 44 in 46.*

62 *Gl. op. 48 in 53.*

63 *Gl. op. 23.*

64 *Gl. op. 42.*

65 *Gl. op. 39.*

66 *Gl. op. 27.*

five of the fragments it is possible to believe that they come from five native, in Ljubljana originating, choral manuscripts, while the source of the remaining ones as yet cannot be more exactly identified.